

ПАТРИАРХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ФЛОРИСТИКИ (100 років від дня народження Степана Фодора)

---

2 листопада 2007 року виповнюється 100 років від дня народження доктора біологічних наук, професора кафедри ботаніки УжДУ Степана Степановича Фодора. Цю ювілейну дату відзначає не лише наукова громадськість Ужгорода, Закарпаття, України, а й вчені-ботаніки республік колишнього Радянського Союзу, Угорщини, Чехії, Словаччини, Польщі — всього Карпатського регіону. Вчений широкого профілю — флорист і систематик, геоботанік і еколог, ботанік-географ, але насамперед — педагог, який викладав на біологічному факультеті УжДУ понад 40 років. Він був тим маленьким джерелом, що за 60 років існування біофаку перетворилося на багатотисячну річку

біологів, обізнаних у флорі Закарпаття, завдячуючи її знавцю, професіоналу вищого рівня — Степану Степановичу Фодору.

Народився С. Фодор 2 листопада 1907 року в селі Нижня Грабівниця, що на Свалявщині. Батько — Степан Фодор (1877—1948) був директором — учителем початкової школи. Мати — Ганна Кершбаум (1878—1958) походила з родини німців-переселенців. У родині Фодорів було п'ятеро дітей, Степан був другою дитиною. Дитинство і шкільні роки минули у мальовничому селі Н. Грабівниця, розташованому на південному схилі гори Маковиця, на берегах гірської річки Синявки. До початку ХХ ст. цю місцевість вкривали грабово-букові ліси, які і дали назву селу. Проте індустріалізація краю після Першої світової війни торкнулася і рідного села Фодора: вирубували ліс, на звільнених землях розвивалися різні галузі сільського господарства, плідівництво, бджільництва тощо. Підросли діти, треба було подбати про їхню освіту, і родина перебралася до м. Мукачево. У 1919 році Степан вступив до Мукачівської реальної гімназії ім. Другетів. У педколективі гімназії у ті часи викладав уже відомий ботанік, дослідник флори Закарпаття проф. Антон Маргіттай. Під його впливом визначився майбутній життєвий шлях С. Фодора, який часто супроводжував професора під час екскурсій у природу. Степан Степанович назавжди зберіг захопленість, глибоку повагу та любов до цього невтомного і плідного дослідника.

Після закінчення гімназії у 1928 році С. Фодор вступив на природничий факультет славетного Карлового університету (м. Прага), обравши спеціальність ботаніка і географія. Серед його викладачів — відомі професори-ботаніки К. Домін, М. Дейл, цитолог Я. Немец, геолог Ф. Кеттнер і багато інших. Під впливом сузір'я цих науковців сформувався напрям досліджень С. Фодора — флористика. Тема його дипломної роботи «Флора Паннонської низовини (Альфельда)». Закоханість у флористику Степан Степанович проніс через усе своє життя, ніколи не зраджуючи цьому класичному ботанічному напрямку.

Закінчивши університет у 1934 році, молодий учитель викладає природознавство і географію в Ужгородській реальній гімназії. У 1942 році його призвали до угорського війська, служив у підрозділі радіозв'язку. Під кінець війни біля м. Ерда (Угорщина) потрапив у полон, де працював перекладачем. Після війни повернувся до Ужгорода, викладав біологію у СШ № 3.

У 1945 році було відкрито Ужгородський державний університет, а в 1946-му Степана Степановича зараховують спочатку науковим співробітником, згодом — директором новоствореного ботанічного саду. Вже за рік він — асистент кафедри морфології та систематики вищих рослин біологічного факультету УжДУ. На кафедрі ботаніки сформувався колектив ентузіастів, захоплених чарівним рослинним світом Карпат.

Для вивчення флори Закарпаття співробітники кафедри на чолі зі С. Фодором здійснювали наукові експедиції в різні райони Східних Карпат. На кафедрі накопичується значний гербарний матеріал, з'являються перці послідовники-студенти, які підхопили естафету флористичних досліджень. Кафедра ботаніки біофаку Ужгородського університету стає відомою завдяки своїм випускникам — чудовим

Професор С.С. Фодор з автором статті на кафедрі ботаніки УжДУ

знавцям флори — у провідних наукових закладах України і поза нею. Не буде перебільшенням констатувати: біля колиски флористики кафедри ботаніки УжДУ стояв С. Фодор. Усі наступні більш-менш відомі флористи, як і біологи взагалі, є його учнями. Варто згадати лише найвідоміших з них — докторів біологічних наук В. Комендара, В. Чопика, І. Григору, Й. Сикуру, Ф. Гамора і багатьох інших, які працюють на теренах України і за кордоном.

Міста Закарпаття прикрашає велика кількість місцевих і акліматизованих екзотичних дерев та чагарників. Їх вивчення стало кандидатською дисертацією С. Фодора, яку він виконав під керівництвом відомого київського ботаніка О.Л. Липи і захистив у КДУ у 1956 році. Тема дисертації — «Дендрофлора Закарпаття і шляхи її збагачення».

У 1973 році у Московському державному університеті відбувся успішний захист дисертації на здобуття вченого ступеня доктора біологічних наук на тему «Флора Закарпаття и возможности ее использования в народном хозяйстве», а в 1974-му виходить друком монографія «Флора Закарпаття» — донині настільна книга ботаніків.

У дисертації Степан Степанович розглянув походження та етапи формування флори Закарпаття, вплив межуючих флор на її становлення, здійснив флористичне районування регіону, критичний аналіз флори судинних рослин області. У монографії наведено 2613 видів рослин, зокрема, нові для науки таксони видового і внутрішньовидового рівнів. Список флори Закарпаття доповнено 246 видами і 250 підвидами. З уміщених у цьому переліку аборигенних рослин 146 видів і 120 різновидів для Закарпаття наведені вперше.

Під час ботанічних досліджень увагу С. Фодора не обминуло явище, яке спостерігається у гірських районах: внаслідок безсистемного випасання худоби і надмірного вирубування лісів травостої високогірних лук зазнають глибоких змін.

З'являються щільнокушові злаки, які наступають на криволісся, ліси, знижуючи верхню межу лісу на 100—200 м. Проблема полонин не була новою для Степана Степановича, адже вже у випускному класі гімназії (1928) від написав реферат на тему «Проблеми використання полонин у Підкарпатській Русі». У 1950-х роках науковець повертається до цієї теми, закладає на полонині Рівній дослідні ділянки, які довели, що відновлення верхньої межі лісу можливе шляхом штучних насаджень деревних порід. Ці досліді тривали не одне десятиріччя, але вони були варті терпіння дослідника. С. Фодор став одним з авторів патенту на відновлення верхньої межі лісу, виданого 1966 року.

Кафедра ботаніки володіє великим скарбом — Гербарієм Ужгородського університету (UU). Постійним куратором Гербарію до самої смерті був проф. С. Фодор. Основа гербарної колекції — щорічні збори викладачів, співробітників та студентів біофаку. Крім того, завдячуючи зусиллям і авторитету С. Фодора, гербарій UU поповнився унікальними зборами дослідників XIX—XX ст. Зокрема, Закарпатський краєзнавчий музей передав колекцію Л. Вагнера (близько 1 тис. аркушів), а Будапештський краєзнавчий музей — колекцію А. Маргітта (майже 2 тис.).

Творча спадщина С. Фодора — це понад 100 наукових публікацій, зокрема, написані у співавторстві чи самостійно монографії «Рослинність Закарпатської області УРСР» (1954), «Флора Закарпаття» (1974), «Екзоти Карпат» (1985), «Ботанічні скарбниці Карпат» (1990), «Гербарій України» (1995), численні наукові статті, надруковані у вітчизняній та зарубіжній періодиці.

Цінуючи внесок проф. С. Фодора в науку, не слід забувати, що основною для нього завжди була викладацька робота: читання лекцій, проведення семінарів, лабораторних робіт, навчально-польових практик, керівництво курсовими та дипломними роботами. За час педагогічної діяльності в УжДУ, С. Фодор підготував і читав загальний курс «Ботаніки» (вищі рослини), спецкурси «Систематика квіткових рослин», «Еволюція вищих рослин», «Місцева флора», вів «Великий практикум з ботаніки» — основу основ флористики. Лекціям професора були притаманні високий фаховий рівень, майстерність, заворожуюча захопленість. Сам лектор, Степан Степанович був завжди підтягнутий, одягнений зі смаком, при краватці. Його струнка постать випромінювала доброзичливість, толерантність, інтелігентність.

Громадська діяльність С. Фодора також пов'язана з рослинами, їх охороною. Так, з 1978 року він був головою Ужгородського відділення Московського товариства охорони природи; в обласній організації охорони природи керував секцією «Пам'ятники природи»; був членом, а згодом почесним членом Українського ботанічного товариства; членом Закарпатського Угорського наукового товариства.

Професор С. Фодор брав участь у роботі міжнародної групи з вивчення флори і фауни р. Тиси (ТИСЦИЯ), куди залучали вчених України, Угорщини та Югославії, був членом редколегії видавництва «Тисция». Він підтримував тісний зв'язок з ученими-ботаніками Угорщини, регулярно публікував наукові статті в Угорсько-

му ботанічному журналі (*Botanikai közlemenyek*), був учасником конференцій, з'їздів, симпозіумів.

Протягом 1990-х років на шпальтах переважно угорськомовних газет області з'являються актуальні публікації ботанічного змісту, що належали перу проф. Фодора і були спрямовані на охорону і збереження флори Закарпаття. Відгуком любові до милих його серцю місць дитинства була стаття «Спогади про історію села Н. Грабівниця» (*Acta hungarica*, 1998, IX). Одна з останніх праць — «Флора Чорного Мочара» — залишилася неопублікованою.

Помер Степан Степанович яскравого теплого дня 23 травня 2000 року. Рідне місто духмяніло буянням весняного цвітіння, ніби сама природа влаштувала прощальний парад професору-флористу. Похований патріарх Закарпатської флористики на Радванському цвинтарі в Ужгороді поряд з дружиною.

М. ЧУБІРКО